

FELSEFE DÜNYASI

2010/2 Sayı: 52 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Doç. Dr. Erdal CENGİZ
Yard. Doç. Dr. Fulya BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenişehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 20 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 YeniMahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

DİLİN KÖKENİ, KUR'AN'IN YARATILMIŞLIĞI VE HERDER

Özcan Taşcı*

I. Tartışmanın Ana Teması: Adem ve İsimler

Hegel dili, “insanlar arasındaki en mükemmel güç” (die höchste Macht unter den Menschen) olarak tanımlamaktadır. Ona göre, Adem’in her şeye isim vermesine dair mitoloji, dünyadaki nesnelerin ruh (Geist) tarafından üretildiğine ve sahiplenildiğine işaret etmesinin yanında aynı ruhun tabiata sahip olmak ya da tabiatın yaratılması hususundaki ilk mülkiyet hakkıdır (Majestätsrecht). İsviçreli pedagoğ Johann Heinrich Pestalozzi (1746/1827) için ise dil, “doğamızın (Natur) yüksek bir vasfının alameti ve türümüzün ilk bilgi kaynağıdır (erste Erkenntnismittel unser Geschlechts)”¹

Bu iki görüşün dikkat edildiğinde, dilin üstlendiği fonksiyonlar bağlamında tarih boyunca süregelen iki farklı anlayışın tezahürleri olduğu, dolayısıyla da dil felsefesinin en önemli konusunu teşkil ettikleri rahatça görülecektir. Bunlardan birincisine göre - ki Hegel de bu kanaattedir- dil “düşüncemizin bedenidir-gövdesidir” (Leib des Denkens); ikincisine göre ise, dil düşüncenin dışarıya yansıtılması ya da bilgi edinilmesi hususundaki ilk ve en önemli vasıtamızdır (Instrument). Birinci görüş, özellikle Batıda, 18.yüzyıla kadar adeta hakim anlayış olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak olaylara insan merkezli ve insan eğitimi açısından bakılan aydınlanma dönemiyle birlikte, Avrupa’da ikinci görüşün ağırlık kazandığı görülmüştür. Ancak elbette ki tartışma hiçbir zaman sona ermemiştir.

Belki de bu iki görüş, başka bir açıdan bakıldığında “Adem’in her şeye isim vermesi” nin vurgulandığı Kutsal Kitap ile “Adem’in Allah tarafından kendisine öğretilen isimleri meleklere haber verdiğini” ifade eden Kur’ân’ı Kerim’in öğretilerinin dil felsefesi tartışmalarındaki yansımından başka bir şey değildir. Dikkatle bakıldığında Kur’ân bu konuda modern eğitim anlayışının da kabul ettiği şekilde, dilin, en önemli bilgi kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Bu da “bilginin taşınması demek olan “haber verme” dir. Haber olmadan bilgi edinmek adeta imkansızdır. İnsanın anne-babasını bile haber verme yoluyla

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Monika Schmitz-Emans, “Sprachphilosophie”, In: *Die Wende von der Aufklärung Zur Romantik*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2001, s. 545

tanıdığı ortadadır. İbn Haldun da, “işitmek, dilde melekenin asıl ve temelidir” demek suretiyle muhtemelen buna işaret etmektedir.²

Kutsal Kitap’taki “Adem’in her şeye isim vermesi”nin insanın dünyadaki üretici fonksiyonuna ve dünyaya hakim olmasına işaret ettiğini düşünen Hegel’in, gerek üretim gerekse hakim olma konularındaki tutumunun sorunlu olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda ilk olarak hemen şunu söyleyebiliriz ki, insan ancak ürettiği bir şeyi isimlendirebilir. Çünkü bir şeyi isimlendirmek demek aynı şeyin hangi ihtiyacı karşılamak için üretildiğini, bir başka deyişle onun hangi amaca hizmet edeceğini ve de niteliklerinin neler olduğunu bilmek demektir. Sözü edilen bu niteliklerin sınırlarını onu üreten, dolayısıyla da onu isimlendiren çizmiştir. Bu sayede de, bir şehre, surlarla çevrilmek suretiyle nasıl güven altına alınıp, hakim olunuyorsa, o nesneye de aynı şekilde hakim olunmuş olur. Bir şeyin hangi ihtiyacı karşılamak üzere üretildiğini bilmek de, o şeyin-nesnenin zihindeki karşılığı demek olan anlamını-ma’nasını (meaning) da bilmek ile eşdeğerdedir. Bundan dolayıdır ki meşhur kalamcı Cahız (ö. 869), Allah’ın Adem’e isimlerin tümünü ma’nalarıyla birlikte öğrettiğini öne sürmektedir. Ona göre Allah’ın Adem’e isimleri manaları olmaksızın, ya da manaları isimleri olmaksızın öğretmesi imkansızdır. Zira manasız bir isim sadece bir hava ve boş bir kaptır.³

Şu halde hakim olma, isimlendirmeden sonra gelmektedir. Bu durum Dünya’ya hakim olma konusunda da aynen geçerlidir: “Bir toplumun diğer kurumlarında olduğu gibi, ekonomik gelişmede belirleyici olan insanın ihtiyaçlarıdır. İnsanın ihtiyaçları son tahlilde ekonomik düzenin gelişmesinde itici gücü oluşturmaktadır.”⁴

İhtiyaç, üretim ve hakim olma olguları arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu inkar edilemez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu üç olguyu şayet öncelik sırasına göre değerlendirecek olursak, hiç şüphesiz ihtiyaç ilk sıraya yerleşmelidir. Onu üretim takip edecektir. Hakim olma ise bu ikisinden sonra gelecektir. Çünkü insan sırasıyla, yaşadığı çevreye ve dünyaya hakim olma duygusuna ancak, ihtiyaçlarından kaynaklanan üretimi sayesinde kavuşabilmektedir:

² İbn Haldun, *Mukaddime*, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, C. III, İstanbul 1989, s. 175.

³ Charles Pellat, *The Life and Works of Jahiz*, London 1969, s. 214.

⁴ Gerold Ambrosius, *Staat und Wirtschaftsordnung: Eine Theorie in Theorie und Geschichte*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2001, s. 29.

“İnsan ihtiyaçlarını gidermek, dolayısıyla da dünyaya hakim olmayı öğrendiğinde onun yapip-ettikleri kurumlara dönüşmeye başlar.”⁵

Buna bir örnek verecek olursak, yeryüzüne geldiğinden beri öyle ya da böyle sularla bir şekilde ilişki içerisinde bulunan insan, sulara hakim olmak için, kolay olması yönüyle ilk olarak ürettiği oltayla balık tutmuş, kayıkları inşa ettikten sonra nehirlere ve göllere, gemileri inşa ettikten sonra da denizlere ve okyanuslara açılmıştır. Bundan dolayıdır ki, balık tutmanın tarihi insanın yeryüzündeki tarihi kadar eski olmasına rağmen, kayak ya da geminin tarihi ancak M.Ö. 6000 yılına kadar götürülebilmektedir.⁶

Ancak bu noktada sorulması gereken, insanın mükemmel denecek tarzda gemiler yaptıktan sonra bile acaba denizlere hakim olup olmadığıdır. Zira bir şeye hakim olmak demek, o şeyden gelebilecek her türlü tehlikenin üstesinden gelebilmek demektir. Oysa durum tam tersidir. İnsan her türlü donanımına sahip olmasına rağmen, denizlerden gelecek tüm tehlikelere karşı mutlak anlamda güven içerisinde değildir. Bunun belki de tek nedeni, açıklamaya çalıştığımız gibi, denizlerin yaratıcısının insan olmaması dolayısıyla, denizlerin manalarının, daha açık ifadeyle hangi amaç için yaratıldıklarının ancak bir kısmının insan tarafından keşfedilebilmesidir. Bu durum dağlar, gökyüzü, yer için de geçerlidir. Oysa örneğin, insanın, otomobil ya da yukarıda verdiğimiz örnekteki olta gibi, kendi ürettiği nesnelere gelebilecek her türlü tehlikeyi –insanı da yaratan Tanrı müdahale etmediği takdirde-engellemeye gücü yetmektedir. Çünkü otomobilin ya da oltanın üreticisi insandır. İnsan her yönüyle otomobili ve oltayı, daha doğrusu onların manalarını tanımakta, dolayısıyla da onlara hakim olmaktadır. Oysa denizler bunun gibi değildir. İnsan denizlerin yaratıcısı olmadığından, onun manasını her yönüyle tanımamakta, dolayısıyla da ona hakim olamamakta, denizlerin hakimi v.s gibi sözler de dolayısıyla mecaz anlamın ötesine geçmemektedir. Bu bağlamda biz Câhız’ın aksine Allah’ın Adem’e isimleri bir kısım manalarıyla birlikte öğrettiği kanaatindeyiz. Zira şayet Câhız’ın dediği gibi ona isimlerin tüm manalarını öğretmiş olsaydı, bu durumda insanın denizleri, dağları ya da gökyüzünü v.s. keşfetmeye ihtiyacı kalmazdı.

Tüm bu açıklamalardan sonra, sözünü ettiğimiz, insan tarafından yaratılmayan dünyaya hakim olma duygusunun arkasında yatan hususun aslında - biraz farklı bağlamda da olsa- Wittgenstein’in (1889-1951) ifadesiyle, yaşadığı

⁵ Ambrosius, *a.g.e.*, s. 29.

⁶ Carl Busley, *Geschichte der Segelschiffe*, Reprintaufgabe der Originalausgabe, Leipzig, 1920, s. 4.

ğımız çevreyi “anlama”⁷ ve “tanıma” olgusu olduğunu söylememiz mümkün gözükmemektedir. İnsan çevresini tanıdıkça, bu nesnelere ve bu nesnelere kendisi için hangi ihtiyacı karşıladıklarını öğrendikçe onları isimlendirmeye başlamaktadır. Oysa Kutsal Kitap’ta Adem, Tanrı tarafından yaratıldıktan hemen sonra nesnelere isimlendirmektedir. Bunun da realiteye uymadığı açıktır. Çünkü üretim, nasıl ki kendisinden önceki bir üretime bağlıdır, bunun gibi üretilen nesnelere verilen isimler de daha önceki isimlendirmenin eseridir. İnsan çevresini tanıdıkça, bu nesnelere ve bu nesnelere kendisi için hangi ihtiyacı karşıladıklarını öğrendikçe onları isimlendirmeye başlamaktadır. Bundan dolayıdır ki, “antik batı felsefesinde dil teorileri ontolojinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre isimlerin anlamlarını detaylı bir şekilde araştırmak, isimlerin düşüncelere ve olgulara ne şekilde işaret ettiği, dolayısıyla da bizim gerçeği-hakikati isimler aracılığıyla ne şekilde bilebileceğimizi araştırmayla eş değerdi”.⁸ Ludwig Wittgenstein da bu bağlamda dilin eski bir şehre benzetilebileceğini iddia etmektedir (Unsere Sprache kann man ansehen als eine alte Stadt): Eski bir şehir nasıl ki birbiri ardınca yapılan ev ve binalardan oluşuyorsa, dil de bunun gibi evrimleşmek suretiyle gelişen kelime ve sözcüklerden oluşmaktadır.⁹ Zaten bundan dolayıdır ki, 19. yüzyılın dil teorileri dili zaman dilimi içerisinde evrimleşip gelişen bir olgu olarak kabul etmiştir.¹⁰ Dildeki bu evrimleşme özelliğine vurgu yapan düşünce akımının temel gerekçesi dilin eksik olduğudur. Eksik olan bir şey Wittgenstein’da bu vurgu kendisini açıkça ortaya koymaktadır.¹¹ Dilin eksik olduğu olgusundan hareketle onun tekamülü için gelişmeye ihtiyacı olduğuna vurgu yapan Mu’tezile dil bilginlerinden İbn Cinnî (ö. 1004), bu yönden bakıldığında Allah’ın isimlerin tümünü Adem’e öğretmesinin, onu nesnelere isim verme gücü ve kudretiyle donatması anlamına geldiğini söylemiştir.¹²

⁷ Alexander Moseley, *A’dan Z’ye Felsefe*, Çeviren: Ali Süha, NTV Yayınları, İstanbul 2010, s. 70.

⁸ Lia Formigari, *A History of Language of Philosophies*, John Benjamins Publishing, Amsterdam-Philadelphia 2004, s. 15.

⁹ Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen,- Philosophical Investigations*, English Translation: G.E.M. Anscombe-P.M.S. Hacker-Joachim Schulte, (Almanca-İngilizce birlikte) Blackwell Publishing 2009, s. xliv.; ayrıca bkz., Leo Adler, *Ludwig Wittgenstein: Eine Existenzielle Deutung*, s. 76, Basel-München-Paris-London-New York-Sydney 1976, s. 76.

¹⁰ *Felsefe Ansiklopedisi*, Editör: Ahmet Cevizci, 4. Cilt, Ankara 2006, s. 399.

¹¹ Wittgenstein, 2009, *a.g.e.*, s. xliy.

¹² Ebu’l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâ’is*, Tahkik: Muhammed Ali Neccar, Mektebe İlmiye, s.

Şu halde isimlendirmede iki türlü süreç söz konusu olmaktadır: Bunlardan biri, insanın kendi ürettiği nesnelere isim vermesi, diğeri ise başkası tarafından üretilen ya da yaratılan nesnelere -şayet aynı nesne yaratıcısı tarafından isimlendirilmemişse- tanıdıktan ve anlamlandırdıktan sonra isimlendirmesi. Oysa Kutsal Kitap'taki, Adem'in nesnelere isim vermesine dair ifade, sadece bizim yukarıda açıkladığımız bu iki duruma uymadığı gibi, Hegel'in, bu isimlendirmenin dünyanın ruh (Geist) tarafından üretildiğine ve sahiplenildiğine ilişkin sözlerini de destekler mahiyette değildir.

II. Herder ve Dilin Kökeni Problemi

Dil felsefesi bir anlamın en güzel ne şekilde kavranacağını incelemektedir.¹³ O, bu yönüyle, Tarih biliminin bir dalı olan ve tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan objeleri, doğaları ve etkileri açısından değerlendiren dil tarihinden ayrılmaktadır.¹⁴

Modern anlamda olmasa da basit anlamda dil felsefesinin tarihi eski Yunan filozoflarına kadar götürülmektedir. Ancak eski Hint felsefesinde de bu bağlamda bir takım düşüncelerin var olduğu bilinmektedir.

18. yüzyıl aydınlanma dönemiyle birlikte dil felsefesi tartışmalarının önemli bir mesafe kat ettiği görülmektedir. Bu dönemde özellikle "dil kökeni üzerinde" yoğun tartışmaların yaşandığı tespit edilmektedir. Dilin kaynağı üzerinde eski Yunan filozoflarından itibaren tartışmaların olduğu bilinmektedir. Ancak onların yaptığı tartışma, dildeki sözcüklerin anlamının kaynağı ekseninde yoğunlaşmıştır:

"Doğalcılara göre insan dilindeki sözcükler anlamlarını doğal bir yapıdan, eşyanın doğasından, doğal kuruluşundan alır. Bu bakımdan sözcüklerle bunların gösterdikleri nesnelere ve kavramlar arasında doğal ve zorunlu bir bağ vardır. Uzlaşımçılara göre sözcükler anlamlarını insanlar arasındaki karşılıklı anlaşmadan, bir uzlaşımından alırlar. Bu bakımdan sözcüklerle gösterdikleri nesnelere arasındaki bağ insanlar tarafından oluşturulan, rastlantısal bir bağlıdır."¹⁵

Dilin insana doğuştan mı verildiği yoksa insanın onu kendisinin uzlaşım sonucu mu elde ettiğine dair tartışmalara eski Yunan'da olduğu gibi, Mu'tezile başta olmak üzere Müslüman mütekellimler ve dil bilimcilerinin eserlerinde de

¹³ Hans Hörmann, *Meinen und Verstehen*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1994, s. 246.

¹⁴ Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Herausgeber: Peter Eisenberg und Helmuth Kiesel, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1995, s. 1

¹⁵ Cevizci, *a.g.e.*, s. 399.

sıkça rastlanmaktadır. Ancak tartışmanın boyutunun bu konuyu aşarak tanrısal-vahiy dilinin mahiyetinin ne olduğu, buna bağlı olarak da Kur'ân'ın yaratılmış olup olmadığı noktasına ulaşması bizzat Müslüman kelimcileri ve dil bilginleri eliyle olduğu tespit edilmektedir.

II.1. Halku'l-Kur'an Konusunun Tartışmadaki Rolü

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında Johann Gottfried Herder'in (1744-1803) başını çektiği Alman aydınlanmacı filozoflar tarafından dilin kökeni üzerine yapılan tartışmaların çıkış noktasını büyük oranda, tanrısal-vahiy dilinin iddia edildiği gibi, bizzat Tanrı'nın dili ve konuşması olup olmadığı konusu oluşturmaktadır. "Herder'in dilin kökenine ilişkin naturalist bakış açısını yansıtan teorisi, 1766 yılında yayınlanan "ilk dilin kaynağını insandan değil, tamamen sadece Tanrı'dan aldığına dair bir Delillendirme uğraşısı" adlı çalışması, dilin kökenini insanda değil de tanrısal bir çevrede arayan Süssmilch'in tam karşısında bir konumda yer almaktadır. Herder, Süssmilch'i kısır döngü içerisinde olduğunu ileri sürmek suretiyle çürütmeye çalışmıştır. Süssmilch dilin, sadece Tanrı tarafından yaratılabilecek derecede mükemmel olduğunu iddia etmektedir. O, bu iddiasında esas itibarıyla dilin mükemmel olduğunu iddia eden gramercilerin bakış açılarına dayanmaktadır."¹⁶

Herder ise buna karşın, insanın bu kadar mükemmel bir dili kullananbilmesi için, aynı derecede mükemmel, bir o kadar da birbirine denk akıl ve dile (Sprache) sahip olması gerektiğini, bunun ise dilin kökenini açıklamadığını söylemiştir. O, bu konudaki düşünce sisteminde tanrısal kökeni az ya da çok dışarıda tutmak ve insan topluluğunun gelişimi temelinde dil ile düşünce arasında doğrudan bir ilişki kurmak suretiyle Müslüman dünya'da olmasa da Batı Dünyasında ilk defa "tarihsel bir dil teorisi" geliştirmiştir. Herder'in bu dil felsefesi, günümüz felsefesinin büyük oranda dayandığı Humboldt'un (1769-1859) hümanist felsefesi için bir temel teşkil etmiştir.¹⁷

Dilin kökeninin tanrısal mı yoksa insan kaynaklı mı olduğuna ilişkin Batıda 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan tartışmalar sonucu oluşturulan tarihsel-hümanist bir dil teorisi İslam Dünyası'nda özellikle Mu'tezile bilim çevrelerinde Herder'den en az sekiz asır önce çoktan oluşturulmuş bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bu tartışmaların başlamasında en etkili faktör,

¹⁶ "http://www.grin.com/e-book/50100/sprache-und-denken-und-der-ursprung-der-sprache-in-j-g-herders-sprachphilosophie Einleitung."

¹⁷ a.g.y.

görünen o ki, Kur'an'ın yaratılmışlığı (Halku'l-Kur'an) meselesi olmuştur.¹⁸ Bundan belki de daha da dikkat çekici olanı, daha sonraları Batıda olduğu üzere, „Adem ve isimler“ temasının dilin kaynağı üzerine yapılan tartışmalarda ana eksenini oluşturmasıdır. Dilin kökeninin „Adem ve isimler“ ekseninde müzakere edilmesi en açık şekilde İbn Cinnî'de görülmektedir.¹⁹ İbn Cinnî Nazar ehlinin (kelamcılar) büyük çoğunluğunun dilin vahyî (ilhâmi-tevkîfi) değil, aksine insanlar arası bir uzlaşıdan (muvâda'a-istilâhi) kaynaklandığını²⁰ açıkça dile getirdikten sonra, dilin kaynağının vahyî-tevkîfi olduğunu iddia edenlerin Adem'in kendisine Allah tarafından öğretilen isimleri meleklerle haber vermesine ilişkin ayete dayandıklarını zikretmektedir:

“Onlardan Ebu Ali ise bir gün bana dilin Allah katından olduğunu söyledi. Bu iddiasına delil olarak da “Allah Adem'e isimlerin tümünü öğretti“ ayetini delil olarak verdi. Oysa bu ayet bizim ileri sürdüğümüz görüşe aykırılık teşkil etmemektedir. Çünkü bu ayet, Allah'ın Adem'i nesnelere isim vermeye muktedir bir şekilde yarattı, şeklinde de yorumlanabilir...Ebu Ali de bazı konuşmalarında bu görüşü kabul etmektedir.”²¹

Batıda dilin kökenine ilişkin tartışmaların, Kutsal Kitap dilinin, özellikle de İbranice'nin kutsal sayılması dolayısıyla eksiksiz olduğu; Kutsal Kitap'taki anlatımların da bizzat Tanrı'nın ifadeleri olduğundan yaratılmamış olduğuna yönelik Yahudi-Hıristiyan dini çevrelerinde hakim olan anlayışa karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu reaksiyonun Herder'deki yansımaları şu şekildedir:

¹⁸ Bkz., *Grundriss der Arabischen Philologie*, Band II, Herausgeber: Helmut Gätje, Wiesbaden 1987, s. 168.

¹⁹ İbn Cinni ve diğer Arap dilcileri bağlamında dilin kaynağı üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Ramazan Demir, “Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi”, Doktora Tezi, Marâmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008; Mehmet Yavuz, İbn Cinni, Ebul'l-Feth Osmân b. Cinni, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, s. 397-400; el-Hasâ'is, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, İstanbul 1997, s. 276; “İbn Cinni ve Arap Gramerindeki Yeri”, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1988, Sayı VIII, s. 245-265; Muhammed Hassân et-Tayyân “Araplarda Sesbilim (Fonetik)”, Çeviren: Ahmet Yüksel, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, Sayı 17, s. 301-319.

²⁰ İbn Cinnî'nin, Kur'an'ın mahluk olup olmadığı, Kadı Abdülcebbar'ın ise Adem ve isimler meselesine değinmemesi, belki de İbn Cinni'nin olaya ağırlıklı olarak dil açısından, Kadı Abdülcebbar'ın ise kelâmî açıdan bakması sebebiyledir.

²¹ İbn Cinnî, a.g.e., s. 40.; ayrıca bkz. S. 44.

“Bu bağlamdaki fenomenleri/tezahürleri daha sonra açıklayacağım. Ancak şu an için önümde bir mesele var: Tanrısal düzeni takdir etmek ve ondan hayranlık duymak için dilin/kelamın kökeninin tanrısal olduğuna dair görüşü savunanlardan birisi olan Süßmilch’in²² bu konuda ileri sürdüğü delile (Beweis), göre, bizim şu anda bildiğimiz tüm dillerin sesleri yirmi kadar harftir.”²³

Bizdeki Kur’an mahluk mudur yoksa mahluk değil midir konusundaki tartışmaların bir benzerinin Avrupa’da bu dönemde alevlendiğini görmekteyiz. Burada dikkatimizi çeken husus, Avrupa’da Kutsal Kitap dili yaratılmamıştır diyenlerin argümanlarının Müslüman dünyada Kur’an mahluk değildir diyenlerin argümanlarıyla büyük ölçüde örtüşmesidir. Diğer taraftan aynı şekilde aydınlanma dönemi filozoflarından Herder’in temsil ettiği Kutsal Kitap dili yaratılmıştır ve eksiktir, bundan dolayı da Tanrı’nın konuşması değildir diyenlerin argümanlarının Müslüman dünyada Kur’an mahluktur diyenlerin argümanlarıyla örtüştüğü görülmektedir:

“Örneğin, dünya dillerinin büyük çoğunluğunun harfleri kendisinden aldığı ve tanrısal ilk dil/vahiy olduğu iddia edilen İbranice’yi ele alın. O, başlangıç itibariyle yaşayan/konuşulan ancak yazılamayan durumda olması itibariyle yazılışı da buna paralel olarak oldukça eksik bir tarzdaydı.”²⁴

“Bundan dolayı da onlar Tanrı’nın gramerindeki harflerden değil, özgür organların ilkel seslerinden oluşmuşlardır.”²⁵

Dilin eksik, dolayısıyla da sürekli olarak evrimleştiğinden dolayı vahiy dilinin tanrısal olamayacağına ilişkin Herder’in bu tezini çok daha önceleri büyük Mu’tezile kamacısı Kadı Abdülcebbar’ın ifadelerinde açıkça görmekteyiz:

“Madem ki Allah’ın kelamı da bizim kelimimize benziyor, bu durumda O’nun kadim olmaması gerekir. Bu şekilde, Onun in’âmı ve ihsanı gibi, kelamının da hâdis olduğuna hükmedilmesi gerekir. Çünkü kadimde eksiklik olmaz.

²² Johann Peter Süßmilch (1707-1767) bunu 1766 yılında yazdığı eserinde (Versuch eines Beweises, da? die erste Sprache ihren Ursprung nicht vom Menschen, sondern allein vom Schöpfer erhalten habe, Berlin 1766, s. 211) ileri sürmüştür.

²³ Johann Gottfried Herder, *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, Berlin 1772, s. 12.

²⁴ Herder, *a.g.e.*, s. 16.

²⁵ Herder, *a.g.e.*, s. 18

Oysa bizim kelimamız da eksiklik vardır. Zira Kelam esasen var olduğu anda idrak edilir. Oysa, (varsayılan kadîm) kelamın yok olmaması gerekir. Bu konuştuğumuz kelam ise, söylediğimiz gibi, bir an için idrak edilir.”²⁶

Wittgenstein da, daha önce de vurguladığımız gibi, dilin bu eksik yönünü öne çıkarmaktadır.²⁷ Ancak şunu da vurgulamamız gerekir ki, Kutsal Kitap dili eksiktir diyenler Kutsal Kitap’ın içerik-ma’na ve lafız olarak da bozulduğunu kabul ettikleri halde Müslüman Dünya’da Kur’an mahluktur diyenler Kur’an’ın ma’na ve lafız olarak bozulmadığını savunmuşlardır.

II.2. Herder’e Göre Dilin Kökeni Tabiat Seslerinin Taklit Edilmesidir

18. yüzyılda dilin kaynağı üzerinde özellikle Alman aydınlanma filozoflarıyla, dinî çevreler arasında yaşanan tartışmaların yüzyıllar önce İslam Dünyasında Mu’tezile ile ehl-i Hadis arasında yaşanan tartışmalarla büyük benzerlikler taşıdığı, bunun da ötesinde Müslümanların kullandıkları argümanların büyük oranda Avrupa’ya intikal ettiğine dair iddiamızın en önemli dayanağı Herder’e 1770 yılında, Berlin bilimsel akademi ödülünü kazandıran “Abhandlung über den Ursprung der Sprache” adlı eseridir. Bu eserde bu argümanlar açıkça görülmektedir. Bu eserin, “insan dilinin kaynağının büyük oranda tabiat seslerinin yansması ve taklidi” olması etrafında yoğunlaşması, buna bağlı olarak da, tabiat seslerinin duyulması ve taklit edilmesi için şehirlerden daha uygun ortamı sağlaması gerekçesiyle sürekli olarak bedevî Araplardan ve onların çöl yaşamından bahsetmesi oldukça dikkat çekicidir:

“Etrafında devesi ve uçan kuşlardan başka yaşayan canlı olmayan çöldeki Arap, tabiatı ve ondaki bağrışmaları evimizde oturan bizlerden daha iyi anlayabilir ve de anladığına inanabilir.”²⁸

Herder, dilin kaynağının tabiat sesleri olduğunu ispat etmek maksadıyla, dilin yapısına, gramere girerek buradan bir takım çıkarımlar elde etmeyi hedeflemiştir. Onun bu bağlamda dayandığı en önemli nokta, dildeki sesli harflerin (Vokale), kelime ve sözcüklerin hayat kazanmalarına neden olmalarıdır:

“Oysa bizde zikredilen bu sesli harfler (kelimenin) en önemli ve en canlı kısmını oluşturmakta olup, adeta dilin menteşesi durumundadırlar.”²⁹

²⁶ Kadı Abdülcebbar, Muğni, c. VII, s. 84

²⁷ Wittgenstein, *a.g.e.*, s. xlv.

²⁸ Herder, *a.g.e.*, s. 12; ayrıca bkz. s. 118

²⁹ Herder, *a.g.e.*, s. 17.

Kadı Abdülcebbar da (ö. 1024) bu bağlamda sesli harfleri ön plana çıkarmaktadır:

“Biz ise buna karşın şöyle deriz: Ses, şayet işitiliyor durumda ise onunla (Kelamla) birlikte bulunur. Zira işitildiği anda Kelam ses olmuş olur. Yoksa bizim Kelamın tanımını için söylediğimiz “O, kesik seslerdir” ifadesi nasıl doğru olmuş olur?”³⁰

Dilin teşekkülünde tabiat seslerinin önemine en açık şekilde vurgu yapan Mu'tezilî dil bilgini İbn Cinnî (ö. 392/1002) olmuştur: “İbn Cinnî zamanına kadar bu konuya sadece işaret edilmiş, ancak bildiğimiz kadarıyla detaylı olarak ele alınıp tartışılmamıştır. Onu ilk tartışan kişi İbn Fâris (ö. 395/1004) olmuştur. İbn Fâris, Kur'an lafzına dayanmak suretiyle dilin tanrısal kaynağa sahip olduğuna karar vermiştir. Ancak konu, daha detaylı olarak İbn Cinnî tarafından ele alınmıştır. O, iki farklı görüşü de müzakere yaptığı noktaya gelir ve en sonunda dilin kaynağı ile ilgili tartışmalarda sonraları sürekli olarak ortaya çıkacak olan farklı bir düşünce ortaya koyar: Bu da dilin kaynağının tabiat-doğa seslerinin taklidi olduğudur.”³¹

“Bazıları da dillerin aslının, tamamen, rüzgarın inlemesi, şimşegin özlem duyması, suyun mırıldaması, eşegin anırması, atın kişnemesi, karganın cıyaklaması ve ceylanın sesi gibi işitilen sesler olduğu görüşündedirler. Diller işte daha sonra bu seslerden türemiştir. Bu görüş bana göre de doğru ve kabul edilebilir bir görüştür.”³²

İbn Cinnî'nin rüzgar, şimşek gibi cansız varlıklardan çıkan bir takım sesleri, canlı varlıklardan çıkan seslerle birlikte sunması, dillerin tabiat seslerinin taklit edilmesi sonucu ortaya çıktığına ilişkin görüşüne dayanmaktadır. Zira ancak bu şekilde cansız varlıklar ile canlı bir varlık olan insan arasında bir bağ kurulabilmektedir. Onun hayvanları da olaya dahil etmesi ise insan ile hayvanlar arasında canlı olmaktan kaynaklanan bir ilişki sebebiyledir. Herder'in de bu konuda oldukça benzer bir görüşte olduğu görülmektedir:

“Hayvan türünden olarak İnsan, dile/konuşmaya sahiptir (*Schon als Tier hat der Mensch Sprache*). O, bedeninin sancılı/ağrılı duygularını ruhunun güçlü tüm heyecanlarını vasıtasız bir şekilde, bağırma (in Geschrei), nağmeler (in

³⁰ Kadı Abdülcebbar, *Muğni*, c. VII, s. 7.

³¹ *Grundriss der Arabischen Philologie*, Bd. II, 1987, s. 168.

³² İbn Cinnî, *a.g.e.*, s. 46-47.

Töne), vahşice şekiller (in Wilde) ve anlaşılmaz tarzdaki sesler aracılığıyla ortaya koyar.”³³

Bu bağlamda İbîn Cinnî ile kendisinden sekiz asır sonra yaşayan Herder arasında büyük benzerliklerin olduğu açıktır. Bu benzerliklerin nedeni onların her ikisinin de dilin kökenini, sadece dilin yapısından hareket etmek suretiyle açıklamaya çalışmalarından değil, aynı zamanda olaya insan merkezli (hümanist) olarak bakmalarından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki, gerek İbn Cinnî gibi Mutezile dil bilginleri gerekse Kadı Abdülcebbar gibi Mutezile kelimcilerinin Kur'an'ın yaratılmış olduğunu ispatlamak için geliştirdikleri yukarıda örneklerini vermeye çalıştığımız dil felsefesi çalışmaları Herder gibi önemli bir Aydınlanmacı filozofu, dolayısıyla da modern anlamda dil felsefesinin kurulmasını doğrudan etkilemiştir.

DİL FELSEFESİ, HALKU'L-KUR'AN VE HERDER

ÖZET:

Dil felsefesi antik çağdan itibaren felsefenin önemli bir kolu olmuştur. Bu bağlamda dilin oluşumunda hangi faktörlerin etkili olduğu hususu tartışılmalıdır. Bu soruya cevap verme konusunda iki görüş ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisine göre dil insanlararası bir uzlaşımın ürünüdür. Diğer görüşe göre ise o, insana doğuştan verilmiştir. Modern felsefede bu tartışmalar aydınlanmacı filozoflar tarafından yeniden etkili bir şekilde, özellikle de Herder tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Herder'in bu konuda ortaya attığı teorilerin, Kur'an'ın yaratılmışlığı bağlamında Mu'tezile dil ve kelam bilginleri tarafından geliştirilen teorilerle benzerlik teşkil ettiği tespit edilmektedir. İşte bu makalada bu hususlar ele alınmaktadır.

Anahtar kavramlar:

Halku'l-Kur'an, Herder, Dil felsefesi, Aydınlanmacı filozoflar

PHILOSOPHIE OF LANGUAGE, HALKU'L-KUR'AN AND HERDER

ABSTRACT:

Philosophie of language is since the ancient philosophie an important subject of philosophie. It was discussed, which factors are efficient to arise of the language. In this context are there two basic opinions. According to the the first opinion is the language the convention of the people. According to the second opini-

³³ Herder, *a.ge.*, s. 3.

on is it given them by birth. In the modern philosophie was discussed these two basic opinions again by the philosophers of the enlightenment especially by Herder but in other context. The theory of language, which was founded by Herder, is to seem like the theory of language by Mu'tazila, who had developed in the discussions on the creation of the Qor'an „Halku'l-Kur'an“.

In this article will be explained the background of this subject.

Keywords:The Creation of The Qor'an, Herder, Philosophie of language, philosophers of the enlightenment.

Kaynaklar

Adler, Leo, *Ludwig Wittgenstein: Eine Existenzielle Deutung*, Basel-München-Paris-London-New York-Sydney 1976

Ambrosius, Gerold, *Staat und Wirtschaftordnung: Eine Theorie in Theorie und Geschichte*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2001.

Bechmann Sascha, „Sprache und Denken und der Ursprung der Sprache“
In: J. G. Herders Sprachphilosophie, In: <http://www.grin.com/e-book/50100/sprache-und-denken-und-der-ursprung-der-sprache-in-j-g-herders-sprachphilosophie> Einleitung“.

Busley, Carl, *Geschichte der Segelschiffe*, Reprintaufgabe der Originalausgabe, Leipzig, 1920.

Felsefe Ansiklopedisi, Editör: Ahmet Cevizci, 4. Cilt, Ankara 2006.

Formigari, Lia, *A History of Language of Philosophies*, John Benjamins Publishing, Amsterdam-Philadelphia 2004

Grundriss der Arabischen Philologie, Band II, Herausgeber: Helmut Gatje, Wiesbaden 1987.

Herder, Johann Gottfried *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, Berlin 1772.

Hörmann, Hans, *Meinen und Verstehen*, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1994.

Johann, Peter Süssmilch, *Versuch eines Beweises, daß die erste Sprache ihren Ursprung nicht vom Menschen, sondern allein vom Schöpfer erhalten habe*, Berlin 1766.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el- Hasâ'is*, Tahkik: Muhammed Ali Neccar, Mektebe İlmîye.

İbn Haldun, *Mukaddime*, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, C. III, İstanbul 1989.

Kadı Abdülcebbar, *Muğni*, c. VII.

Muhammed. Hassân et-Tayyân “Araplarda Sesbilim (Fonetik)”, Çeviren: Ahmet Yüksel, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, Sayı 17, s. 301-319.

Moseley, Alexander, *A'dan Z'ye Felsefe*, Çeviren: Ali Süha, NTV Yayınları, İstanbul 2010.

Paul, Hermann, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Herausgeber: Peter Eisenberg und Helmuth Kiesel, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1995.

Pellat, Charles, *The Life and Works of Jahiz*, London 1969.

Schmitz-Emans, Monika, “Sprachphilosophie”, In: *Die Wende von der Aufklärung Zur Romantik*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2001.

Wittgenstein, Ludwig, *Philosophische Untersuchungen,- Philosophical Investigations*, English Translation: G.E.M. Anscombe-P.M.S. Hacker-Joachim Schulte, (Almanca-İngilizce birlikte) Blackwell Publishing 2009.

“<http://www.grin.com/e-book/50100/sprache-und-denken-und-der-ursprung-der>

sprache-in-j-g-herders-sprachphilosophie Einleitung.“